ՅՈՒՑԱԿ ՀԵՌԱԳՐՈՑ ԹԱՒԽԻՃԻ

Բ.

Ցուցակ ձեռագրաց Հաւաքողդրատարանիկ Թաւրիզի:

Յ.

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

?

ԹՈՒՂԹՔ 215, առանց հաշուելու սկիզբէն եւ վերջէն մէյ մէկ թերթ մագաղաթ հին երկաթագիր աւետարանի մնացորդ:— ՄԾՕՌՈՒԹԻՒՆ՝ 20×14,5×4,5 սմ.:— ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ երկսիւն, իւրաքանչիւրը 17×5 սմ.:— ԳԻՐ՝ նօտր. թանագ՝ սեւ. վերնագրերը կարմրագոյն. տող՝ 28–32:— ՆԻՒԹ՝ թուղթ:— ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ՝ կաշեպատ տախտակէ:— ՀԱՒԱՍԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ տեղ տեղ թերթ է պակաս, գրութիւնը ջնջէ խառնակ:— ԴԱՐԱՐԿ ԹՈՒՂԹ, լուսնագաղարտ եւ գարդագիր չկան:— ԺԱՄԱՆԱԿ ԵՒ ԱՒՕՐՆՈՒԹԻՒՆ՝ թուական պիտ = 1391 թուէն յետոյ եւ 1703էն առաջ:

Ձեռագիրս կը պարունակէ. 1. Աւետեաց վրայ Անկանոն գրուածք մը՝ սակաւ գրչէ, որուն վերջին յիշատակարանը տես սակիկ. էջ 1ա—բ (կիսավէս պատառած). 2. Մեկնութիւն Աւետարանի. հաւաքեալ Ձեռամբ Մխիթար քահանայի. տառ-ջին երեսը դառնացած հանուած է. էջ 2ա—68բ: 3. Հաւաքածոյ մեկնութեան Սաղմոսաց. էջ 69ա—119ա (առաջին թերթը պատռած)։ 4. Ծառկիա-քաղ մեկնութիւն ի լուսաւոր բանից եւ արդիւնեանն վիպ՝ սի. Ճոհաննու սրտանեղոյ հաւաքեալ աշխատասիրութեամբ Գրիգորի աշակերտի Նորին շնորհալւոյ վիպ՝ սի. (Եւայի մարգարէի մեկնութիւնն է, վերջը կիսատ թողուած). էջ 119բ—160ա։ 5. Աւետաւածայծին մայր քոի իմ յոյսն դուն աւուր մեծի (Տաղ ի Ծովհաննէսէ). էջ 160ա։ 6. Եւ պաղատիմ առ քեզ Տէր (Տաղ ի Գրիգորէ). էջ 160բ (5 եւ 6 սակաւ գրչէ)։ 7. Ցարու-բանծոյն բանն Հաւատաւոր (Հաւատաւոր մեկին, ծննդոց) էջ 161ա—174ա (կիսատ)։ 8. Ինչո՞ւ օրէն է Հրոյ մնալ աշտարակ գոլով Լերամբեւ էջ 174ա—բ։ 9. Նիւ. Դաղտնի եւ սարսափում ըմբռնէ զիս Հարկաւորապ. զիւմբդ. Ճառեցոյց. էջ 174բ—175ա։ 10. Նիւ. ՈՐք միշտ բաղձանս ունին առաւելագոյնս Թիւնս բանի. էջ 175ա—բ։ 11. Ա՛ս Էր կոչէ Նոր կիրակի եւ կրկնոյ զատիկ. էջ 175բ—178բ։ 12. Ա՛արդան վրդ.պան սարսրեալ վս մնհուան քհից՝ թ բանն որ ասէ աւուրք իմ որպէս Տուխանի անցին... էջ 179ա—180բ (կիսատ)։ 13. Տեսեալ սրբոյն յո-հաննու ամենասքանչելի աստուածայայանի ապագա գալոստեան... էջ 181ա—183բ (այլ գրչէ)։ 14. Ժողովումն մեկնութեան սրբոյ աւետարանին որ ըստ Մաթէոսի... Նկերսիսի Հայոց կաթողիկոսի ի խնդրոյ Նորին եղբաւրէ Գրիգորիսի վերադիտողի Հայոց. էջ 184ա—213բ (կիսատ)։ 15. ...ի հաւրէ Նր. որպէս գիրք ամփասանանեն. տր. զանդան քո կործանեցին (իբր պատճառ գրուած քարոզ մը, բաղդրիր, Ր. սիւնեցիին կենսէն կարուած). էջ 214ա—215բ։

ՑԻՇԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆ. էջ 1բ. ով որ ֆիրիս յիչէ նայ ձեռամբ յահանէս միաղոգոցի որդի ամփա-պէտ ով որ զողորմիան պարգեւէ նայ հաղորդապահն առնուց ի քնէ եւ նմին փառք յաւիտեան ղառիանից ամէն։

էջ 68բ (Ցիշատակարան հեղինակի մեկնութեան Աւետարանին). (Ա)րդ ես վերջին ազաւոտագոյ բանին. ես արուեցս բանաւորիսպ մի՝ քհ՛յ որ միայն ձեռամբս ես ոչ արդեամբ ոմեկէ մոռք եւ առարամբ ընդսաս ձեռա-նարկեցի յայս գիր տեսանել, ոչ աւելի հոգացեալ, այլ ճշտութեն հետեւեալ։ Աւրդ է պիտանացուն. Որ ի քառ բոզո բանի. եւ ի կիզ գրուածոց ես ի բնհամապատիս։ Ոչ գիտեմ վրեն այլ վս մանկանց իմոյս խրճուկացան. Եթ արդ թէպետ իմհատանդ յայտնի է այս ես բայց յիմեն տաժանելի կրնաք Յաղ տեսն. վրյ ազատէմ զիմերն ընուք եւ գտուելոցդն կրնաք. եւ ախտացեացն ներեալ ս մնհատա-ւանդ ուղիղ մոռք ընթհանալ յերկի որ ես Տայրեմ. որք պատահիք. մտցիեալ առ մեզ տեսանել ես. Թերեւս իմեզ մնան ինչ ի սրբանոհէր ազօթից ձերոց. ի շա-րատալի Տոգիս եւ արբեցեալ զոյս Տիւսէ ձեզ մեռելոյս. եւ ազատեցեալ ի կատարեալ ալեաց եւ ազահնացուսոյ յհոմին մշակացն։ Աւրդ եղեւ զգաս Տամնաւոս բանիցս քաղցրագոյն է քնաւին Տայոց. պես. առ սուս ազդունաս-բան Տանիսորին գրիգորի մեծ. յերկիրս երընձակոյ. ի վանքս ազգակատնեցոյ. Որ եւ այս ի նորին Տշուչ-ջնորՏացն առեալ գծագրեցի. առ ի յիշատակ առ յա-պագ եղելոց մնանկանց եկեղեցեացդ Տայաս՝ց. Ա՛յլ. որք գաղափարիք գրեօղիք զսակաս յիշատակիկս մեր ի վիչ գերոյս. զի եւ գաս յիշեալ լինիք ի աՀ. որ եւ գձլ ազաչեմ՝ ոչ ընձել զսակաս յիշատաւիկս մեր Թերպես չնիք արժանի զոր եւ մեզ ընդ ձեզ լեզի Տասանել մասին սրբոցն ի քն յն ի տէր մեր որ է ՀԱՀԼ յաւիտեանս Ամէն։

էջ 80ա (առաջ գրչէ). Ձեռ ազաչի այր ամենեցուն Տոգոյն որ շնորՏեց զայս գիրքս. եւ մէկ ապեկ գիրք մի ալ ինձ անարժան ասեփանոս վարդապետիս. Ձեռ լուս-աւորէ զնուր Տոգին եւ ծնաւզացն. Տոգին, եւ թաղաս գնուրեանց մեղքն ասէն Տայր.

էջ 118բ (Ցիշատակարան Մխիթարեան Սպաս-մասց). Ուսաք եւ այս աւուչքն մեկնել ասոլոսն. ընդ նախասեաւել մրգրէին յեսայեայ գիրքն. երբ գկրկին լսոյս ազգասի. ի գանձասան ձեռնէց ձանձացոց վեր-նոյն սնոյն. արկիք. իսկ Թէ գասս ի սմս ինչ սրժա-նե. ան շնորՀ մասաւորի. եւ պակասն մերոյս փոքրին-գալ անօթի ներեցիք. որ եւ եղբայրական սիրով Թե-րին լցցի. եւ ասելին կշռեցիք. եւ ապրեալք Տիմեալ-սէմ՝ նշխար ձերոյ մաղթանաց ազօրմի՝ն մեզ պատ-գեւեցի. Թերեւս բաւ.ճոցի. չարաս. նեխեալ. եւ փտեալ վիրաւոր մնացեցոյս. եւ արբեցի խորհ վասնա-գաւոր Տոգոյս. ընդ որս եւ երկոցն երընձակի վարժապե-սին իմոյ. Ճոհաննու սրտանեցոյ յհոմասին ետհնուք եղեցի. որ Նախ երկոց ամոց փախ՝ս առ ցանկալին իւր քն. եւ գմեզ որք Թոզեալ. կամք առարաստ ասել ի մէջ յաղնհի՝ն չարաց. բազմապապյս ալէյաց. ասոնս կհսկաց. անփոյթձէք. եւ անՀնձս Տատասան. որ եւ սչ ոակաս մխիթարու՝ն վերկաց. զՀատաքումն Տր սրոյ չափ եւ արամեցայ որ ՚ք եւ յիտոյ զարձեալ. եւ այսմ պատճառ է մերս պղերգատ՝ն. կամ Տոյլ աշակերտաց. կամ ժամիս աստեղծեց յարտ՝ սպասաւորեալ. Տինգ զրայց կրկին խորագիծ անուանեալ տազնց. կարծանեցին զերա-կերս Տայասան՝ց. գվրաց. գպարսից. եւ զայլ՛ս բազմաց։ Ջամանս ի սուս սրկին եւ ի Տուս. գինգն գերի վա-ճեցին. եւ Տնացեալքն ի սովոյ ընձեցան՝։ եւ բազմ չնեց աւերեցան. յարտ՝ սակ եր Թիւն Տայոց։ զոր. եւ մնաց

digitised by A.R.A.R.@

պազատուբի գալով. ասա. ան՛գ. ել չըվնաք ի վեր երկրի. ի նուագել բարուն եց եւ խազողս եց. եւ գգ՛ռնալ սուգ ինչ ասաղը՝ յապահովցաք ի վանս հրեշտակապետի առաքելական ասքածոյս եւ ասացէք. ասբ եւ ասաքանալ գրեցաք ի Տմ ձեռամբ մեր՛ս գրչի եւ աշակերտի։ Ա՛ղ եւ ազաչեմ զքեզ պատուական. որ ընդօրինակէք ի սմանէ գրեսդիցք եւ զսակաս յիշատակս զըլա. զի եւ գասք գրեալ լինիցք ի գպրոսի կենաց ամէն։ [Ո՛վ Տր հայրք եւ եղբարք եւ սիրոցք բանին շնաւ՛ք. թե աբժանի հանուրիք մի ծուլանոցք ազաչե՛մ զձեզ. թէպէտ ա՛չ եմ արժանի յիշելոյ. յիշեցէք զնուսատ կրօնաւորս որ առաւգ եմ ձ՛ եղօն։"ր.ց։ զս"ի. ընդհանուբ եւ ընդ ամա՛ղ յիշեցէք եւ զերլանիկ եղբայրն իմ գլվանէս հրօնաւորն եւ. ղ՛ն են ընծոյնք եւ ձ՛ եւ բարուն՛ք որ եղեւ. ինձ նոյ եւ զմիւս եղբայրն իմ զաբգիս եւ գեներգոն մեր յիշեցէք կրկին ազաչեմ՛. կ՛ս. ձեզ յիշէ. եւ թէ զղզրուիսն ասկաս ասյք նա ասկաս ասնաս՛ք. որով չափով չափէք չ՛փ (կիսատ)։]

Էջ 174ա (նոր գրչէ)· Ջվերջին նորոգաւ՛ զբ ասուսիս զմեզաւք գաղասծեալ ասնարժան տաւասնաւն ասրգիս գպրիս եւ. գնեաւ՛գբս իմ եւ. գնմ յաբեսն ամրձաւորքս իմ յաղաչեմ ազ ընծերցաւ՛ զբ վարդապետք յիշեցէք ի մաքրափայլ ազաւքս ձեր եւ. ձեռ գձեզ յիշէ ի յիւր միւսանգամ գալուսան. ամէն Տայր։

Էջ 183բ (յիշատակարան տեսլեան Ցովհաննու). ձեռամբ մեղայպարտ յոհանիսի արդի ասիայպէի ազ որ գնզբրսիքն պարգեւէ նոյ ի քեռ ըզհայազապազարիչն ասաձաւքս եւ. գնի փաւք յաւբեսն յաւբեսնից ամէն։

Էջ 183բ (այլ գրչէ)· Ջվերջին տասգոյ՛զբ գբզբքս. տաւաքել վարդապետ յիշատակ ինձ, եւ ծնողքն իմ գաբք գրիգորն. եւ մեյնք խաճատնեն, եւ եղբայրքն իմ. գաբք գրիգորն։ գանատնեն. գյոհաննէն։ գպետրոսն։ գաւաձանան։ գգաւրիէն։ եւ գաբք մանուէլն. եւ գաբիսպոս յակոբն։ եւ եղբօր որդի. պ՛ողոսն։ անդրէասն։ եւ գզաւ գաբն։ իմ սիբելի եւ. իմ հոգի տրախ կսկիծ հանգաւ՛ցնել ասիրացաւ. գնայ՛ւաւսւն որ փափաքցաւ տաւ. քն երս կիւր հօգ՛մանց. ի՛ բնիկ տեղն տարասիս։ ձեռ եւբ հօգին լուսաւորիչ ամէն։ քառնասնակ փոխեցաւ տաւ. քն։ Թվ ռՃԾ՛Ը։ ասիանիսի տրդիքն. տրգաւ՛մբէնն։ եւ գկաւ բաւգեան։

Էջ 206ա (յաւանդքի վրայ)· մի մեղայբեր կաւ պատգիս գի օրինի չէւար որ պայս. ե՛. ասիրեւ պահական գբէի։

Ա՛ռանցմ՛ էջ 68 եւ 118 գրաւածներըն նոյն գրքեւբաւն հեղինակէն են. վերջինքս երկրորդ մասին մէջ կը յիշէ գրչէն իր անաւնը, բայց գծատարիմաց ծանեկաւ գրավ մը. այնպէս որ գրչին անաւնէն Թաւանանին հետ առ. այժմ անծանօթ է մեզ։ Ցիշատակարանիս այս մասը գրած ինք անկիւնաւոր փակագիծի մէջ։

4.

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԵՋԵԿԻԷԼ ՄԱՐԳԱՐԷԻ

?

*Թ*ՈՒՂՔԱՔ 199. էջ նշանակուած է 1–374։ — *Մ*ԾՕՒՈՒԹԻՒՆՆ՝ 20,5×15,5×2,5 սմ.։ — ԳՐՈՒԹԻՒՆՆ՝ շատ կանոնաւոր, միասին։ — ԳԻՐ՝ մաքուր նօսր. թանաք սեւ. սկզբնատառերը եւ առաջին գլխի սկզբնատողերը կարմիր· միւս սկզբնատողերը սեւ, բոլորգիրք Տող՝ 29։ — ՆԻՒԹ՝ թուղթ։ — ԿՆՔՄ՝ կաշեպատ ամուր խաւաքարտեայ։ — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ շատ մաքուր։ — ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹ էջ 1ա–2բ, 191ա–199բ։ — ԼՈՒՍԱՒՈՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ չկայ. միայն ճակատը էջ 6բ փորը խորան մը եւ մէկ թռչնագիր։ — ԳՐՈՂ Ցուվհաննէս, մականուն անծանօթ։

Ծատեանս է "ի ինդբոյ ան Սուխենի սբաբ. նեաց Նահատակին վերադիտողի, որոյ հոգւոյն մեզին բարեաց ասածասան մրգրէին Եղկիէլ երկանիկ վերադին յեսայեայ հայկազեան տհմի՛ն։ Էջ 3ա—բ նախաբերգանք. էջ 4ա—6ա յատնաչաւան վերլուծաւածքեան մարգարէաբանութեան Եղեկիէլի։ էջ 6բ—188բ բուն գիրքը։ էջ 189ա—190բ Սուղ ինչ բան յեղեկիէլէ վարգանայ։ Եղեկիէլի տեսիլն որ տեսանելը յաչխարհին...

ՑԻՇԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆ միայն էջ 190բ։ "Զախաւարեալ լեալս ազի զյՀՆՆն պետակ այս ինչ յիշել ի նբ յաղօթս ազաչեմ„։

5.

ԲԺՇԿԱՐԱՆ

?

*Թ*ՈՒՂՔԱՔ 58։ — ՄԾՕՒԹԻՒՆՆ՝ 20×15×1 սմ.։ — ԳՐՈՒԹԻՒՆՆ՝ անփոյթ եւ խառնակ. միասին։ — ԳԻՐ՝ անցման քոլորգիր. թանաք՝ սեւ. հատուածներու սկիզբը դեղին, կարմիր, ադիւսագոյն կամ նաւնլագոյն. տող 17—18։ — ՆԻՒԹ՝ թուղթ։ — ԿՆՔՄ՝ հասարակ քոնքակամ, առաջին կողք հանուած։ — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ քաւականն աղտոտ. սկիզբէն եւ վերջէն թուի պակաս, բայց այժմ լաւ կարուած է։ — ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹ էջ 23բ եւ 28բ։ — ԼՈՒՍԱՒՈՐԱԳՐՈՒԹ, զարդագիր են քնաւ գոյութիւն չունին։ — ԳՐՈՂ են անծանօթ։

ԾԻՇԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆՔ· չկան։

Ծատեանս է բժշկարան, ուր անկարգ կերպով առանց կանոնաւոր գլխագործութեան գրուած են զանազան գեղեր այլեւայլ հիւանդութեանց մասին. էջ 43բ ատար գրչէ ատելագուած է վերագրչէն լեզուով, բայց հայատառ գեղի բացատրութիւնն մը։

6.

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ՈՒԿԻ = 1614։

*Թ*ՈՒՂՔԱՔ 180, էջք 360։ — ՄԾՕՒԹԻՒՆՆ՝ 20×15×3 սմ.։ — ԳՐՈՒԹԻՒՆՆ՝ քաւական կանոնաւոր, առնասարակ միասին, իսկ էջ 315—333 երկսիւն, բարձրանչիւրը 13,5×4 սմ.։ — ԳԻՐ՝ նօսր. թանաք՝ սեւ, վերնագրերն ու սկզբնատառերը կարմիր. տող՝ 24։ — ՆԻՒԹ՝ թուղթ։ — ԿՆՔՄ՝ կաշեպատ փայտ. կազմի վրայ շատ նուրբ տպուած են քազմաթիւ արքերու, պապերու եւ քազաւորներու պատկերներ. ոմանց տակը լեզերէն արձանագրութեամբ, առաջին կողքն պատկերները մաշած են, բայց ետեւի կողքին վրայ դեռ քաւական մաքուր են 30 դիմանկարները, որոնց տակ կը կարդացուին IOANNESI, MARIA, SALVATOR եւն։ — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ գրուած մասերը խոնաւութենէ սեւցած, բայց դեռ անվնաս. մնացեալը մաքուր է։ — ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹ ԼՈՒՍԱՒՈՐԱԳՐՈՒԹ եւն չկան. զարդագրեր 1–8 հատ. մէկ փոքրիկ գլխազարդ մը։ — ԳՐՈՂ Գրիգոր Տոմաճիրսքի. տէր Ցովհաննէս քահանայ. տեղ Իւղով. Թուականն ՌՎԳ — 1614, բայց արտագրուած ՊՀ — 1391 Թուին գրուած օրինակէ մը։

digitised by A.R.A.R.@

Ձեռագիրս կը պարունակէ 1. Ի Պլ-կ (= Պուկաուս) գլխոյ հաւաքումն բանից. եւ քարոզք յոլով ի մեծ մեկ. (= ի Մատթէոսի մեկնութենէն). աշակերտի մերոյ գրիգորի: Աբրհնեալ էնն ամեն. էջ։ Ամենայն ազ օր ծայլ է յածային ուսումն... էջ 1—151։ Գրուածքիս հեղինակն է Գրիգոր աշակերտ Մատթէոս, պէս = 1391 թուէն։ 2. Թուղթ սահմանումն սիւնեաց եպիսկոպոսի եւ իմաստասիրի պատասխանի թղթոյն Գերմանոսի պատրիարքի Կոստանդինուպոլսի. էջ 155—183։ 3. Պատասխանիք թղթոյն արապիգոնի կամ էջ 184—5 գրուած ընդարձակ խորագրով՝ Մովսէս վարդապետի եղելացոյց գրեալ պատասխանի ի արապիգոն առ Հատուսաձեալ երէցն Գրիգոր. էջ 183—227։ 4. Ասոր իբր յատկուսած "վկայութիւնք վասն ծննդեան քի եւ մկրտութենան„ եւ սրբոյ գանացոն վիճելի խնդիրներու վրայ. էջ 227—267։ 5. Խրատ առ ուղղափառ հաւատացեալ հայոց Ս. աբիսացեալ-քն չաթիգք եւ ամբաս բիշոն կամք. որում՝ խնդագարեալ յանդգնին; եւ պէսպէս եւ աղգի աղգի իրս քարոզեն ի ոբ խորհուրդ մկրտութեան... եօթը խնդիրներու վրայ վիճաբանութիւն կաթուլիկներու դէմ. էջ 268—302։ 6. Ալանական վարդապետի առացեալ բան հաւատալի. կենսատուիս սբ աւետարանն գլխագլուա զմիր առաքեալն։ էջ 302—307։ 7. Ս.յլ բան վիճականին վարդանայ գրեալ. Զինչ է ծրագտալ լուսին լուծանելին. էջ 308։ 8. Քրիստոս գեկեդեցական առաջնոյն ոչգէս ծագոյց եւ յորում տեղոյ. էջ 308—310։ 9. Աիչ կամիմ գիտակ գալ, զձեզ նոր իրաց եղելոց. էջ 310—312։ 10. Եւ գայս ես գիտեմ ի մեր ժամանակս (նոր գրէլ յաճախ). էջ 312—314։ 11. Լուծմունք գժվարիմաց բանից սբ աւետրին. էջ 315—333։ 12. Գրիգորի պատուէն հաւատոյ առացեալ. ազգենաս ած. ձեր որ ի գրախտին ուրախութիւն մեզոք... էջ334—345 (նոր ձեռքէ)։ 13. Աբգ յայտնոյ յիշատնելոյն ի գրախտէն (ժամանակագրութիւն ուրիշ ձեռքէ մը). էջ 345—6։ 14. Պատմութիւն մարիամայ մագդաղենացւոյն. Սբ առաքինին քի մարիամ էր ի տահմինացն. էջ 347—356։ 15. Պատմութիւն վասն արգբ գատաստին այ. Ցաշխարէն խապնոյ այր մի ումն աղ"գ... էջ 356—359։ 16. Պատմութիւն վասն ողորմածութեան Ա.յ. Ցաշխարհն հայոց մեծ է՝ այր ումն աղքատ... էջ 359—360 (վերջը կիսատ)։ 17. (կողի վրայ) Օրհնեմք գորդիդ շնորհիւ Հոգւոյդ (տառ). Վերջին 14—16 նոր ձեռքէ մը, իսկ 17 բոլորովին նոր գրէլ։

ՑԻԵՍՏԱՑԱԿՈՒԹԻՒՆՔ. էջ 151. Աբգ եւ վերջինս սպասաւորաց... (Աւետարանի Մեկնութենան յիշատակարանն է՝ հեղինակին կողմէն գրուած եւ նոյն է բոլորովին, Ձեռ. 8, էջ 68բ գրուած յիշատակարանին հետ, ուստի աւելորդ է երկրորդ անգամ մը բերել)։

Էջ 152 (սար տան պատգրոցէն սահլուսած). փառք ամենայն երրորդութիւն հօր եւ որդոյ եւ հոգւոյն սրբոյ յաւիտեան ամէն։ Աբգ գրիցաս՝ նբ գիրքս այս՝ որ կոչի քարոզգիրք։ ի թվին հայոց ռկգ. եւ փետրվերի է. սրն երկուշաբթի. ասպատակաս։ ի մայրաքաղաքն իւով ընդ հովանեաս նբ ածածնին հայկազանց եկեղեցւոյ ի թագաւորութիւն։ Երրորդ Զնկմանեանին է վայելուչ՝ ջէ օվանէս սրբազան քահանային. պրպղ պէր բան մեւրտարին։ Աբգ անկեալ աղաչէմ զամենեսեան՝ որ հանգիպիցք ասս կարդալով կամ յօրինակելով. մի մոռանայք յիշել մեկ հայր մերբ. զանգիտան զգրիչս. գգիտօր ատմահիրգքին եւ զնեազս իմ եւ. գայլ ամէ արեան մերձաւորսն. եւ ասե զպիշոզգ յիշէ խոր միւսանգամ գալստեանն ամէն։ Հայր մեր։ ՀՀ (այսպես նշանագիր մը)։ 1614. գ. եռ. ժժ. գ. յյ. եռ. (վերջինս ծածկագիր է եւ կը կարդացուի Գրիգոր Երէց գ. եռ. = 5000 բ, ժժ = 20 = ի, գ. յյ = 600 = ռ, եռ. = 5000 = բ)։

Նոյն. էջ. — Թիւն ամէն. յաւելս ամեղ ենծնաս գրիգորն։ Թիւն ամէնբ. նոյնմբեր ամեղ. է օրն ատրաքի ծնաս գանիել. սրգպին. Թիւն ամէնի յաւելվալի ամեղ իդ օրն ծնաս հզեկիայն։ փառք քեզ ած բերան որ կասրզ է ի քարանձն սրտիս. ատբրաչամոս յարատանել, ծառաւ եմ էառեղծողին։

Էջ 153 (այլ գրչէ) գահաւիժէ եւ պատիւ եւ փառք էաւթէ ինքնակոչի ասէաւթէ յարակոչի երբորգականի անձնասպառութէ եւ միանձնի ձեռնհասնէ հօր եւ որդոյ եւ հոգւոյն սրբոյ ծնողի եւ ծնեզնելոյ եւ բղխողի ի նոյնէ էաւթէ համաչափ՝ եւ համագոյից եւ համազօրոց է հանուրզ արարածոց եւ քնաւից ասեղծաւ ածոց իմանի՝ լնաց եւ. զգալից՝ նի՝ թանականաց առաբ՝ զինաց եւ. հան նրէ՝ թից հրաչնից սեաբից անձնալ ամենակալ. եւ միանալի բանին ձոյ ընդ մարգկային բնաւթին հաւ՝ բ ետծային ի ձեռ՝ն էանգին իւրոյ եւ ի հոգւոյն սէ. Եհմէզ բարբարմոյբ ճառագայթագիչ ի ալբոս ամէ հաւատացելոց զնոն սիրոյն վասնեալ՝ Ե՞ս ամենից դաւատս գալու՝ատ վարդապետն բարբարեցոյ ի սէր ետծային մեսանեիս այս վարդապիթին. եւ չնահաւ ատիճ արա՛ատ՝ն եւ պատճառս. արքայատերն ատացոյ այս քարոզգիրքս հալէ արգեանց իմոց ոգբան կենդանի եմ վայելէմ եւ յիս իմոց եւսանելոյ յաշխատես յիշատակ սրբոյ նախավկային այլ ոչ ամէ յիշատակ չունի ոչ եղեալոց եւ ոչ ապգ ընտանեաց ոչ ձգ հանէ գալ ի գասնէ սրբոյ նախավկային պատիճն ընդ յուսգայի առգի եւ երեք ձգբ հայրապետաց նգովից ներգոյ լինի եւ գատաստան ա՛ա ինձ սէս երես գան կացգացգն եւ վայելոյ՛ն եւ խնամով պահօղն ետնեալ լինին յեղ եւ. ետ Տբգ. Նէ ըայց ժամանակ հայցեմ զնէ ոգբ վայելէգբ ետծանօս գիւրբս յիշատնիգբ ի մոգբաւթիայլ յաղօթս ձեր ամենամեղ անարժան գալու՝ատ որ միայն անառամբ կոչիմ վարդապետ բայց արդեամբգբ մեկատ հեռացնել քան միարգութէն. եւ գնամն իմ գնանգատ՝ ցնալ ոգբալով. քամ հառնէն ասէրի որ էր ամեռատ՝ կալ. Ցոյ էվգածնայ. եւ միեւս հգր ծնօղգն իմ գյսհան, եւ գպահասս ասէրի եոլիակոսգոգն որ էին առաքնորգք սէ ձեռնասս նախավկային. եւ հասնիլդալ մեծարգոյ եղբայրն իմ գմաղգքիա՝ վարդապետն որ է առեղեւս շամնգեն։ Գարձեալ յիշնգիգբ գմարեաւոր ծնողգն իմ. գհանգուցեալ ներսէսն. եւ զմայրն իմ սառէն եւ հօր եղբայրն հանգուցեալ գաբր մարգարէն եւ մարշեսառ եղբայրգն անանիայի եւ հանգուցեալգն գդաւթն եւ գղուկասն եւ անանիայի որգիգբն գաբ՛ր մարգարէն եւ գաւետիսն եւ քորգն իմ հանգուցեալ շնո-

---

ՀՀ Նշանագիրս է գ.ուցէ ձ = իբր annо բառին հոմանատառութիւնը։

ջանն եւ եփրատիէն. եւ գՏոգիւս որ ծնաւ իմ ընտրեալի փինեհաս գաւառին Նահալիանն որ պատմեաս եպիս. եւ ի լեր հաղել սրգհասցէքն. յայնմ ամի ընդ լեր առեալ տարեան. է որ յիմ համբաւիցիվ է լսեսցուն զգ գիտելիսն. ետն իւրեան վարձն հատուցանել Ուրդ տալոյ յիմ ձվ հայոյս եւ եղջայրք իմ երեսս, անկեալ. որ միշվ Տէր մեղչիս յիչէք գլս. Թէ ամէն. Ամէն Տայր մեր ս.

Էջ 346 (առաք գրչէ)· Ես սիմէան վարդապետս ըստացս զգիրքս ի հալալ վաստակոց իմ ի Թվէնիս հայոց ամէն բան է։

Ժ.

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

Ռ-ՃԾ-Զ = 1667։

Թուղթ 535։ – Մծծոնիթիւն 19×12×6 սմ.։ – Գրոնիթիւն՝ մինչեւ 432 միասիւն, աշխուհտեւ երկսիւն, իւրաքանչիւրը 12×3,5 սմ.։ – Գիր՝ նօտր. Թանագ սեւ. վերնագրերը կարմիր, սկզբնատառերը եւ սկզբաստղերը կարմիր, վարդագոյն եւ կապոյտ։ Տող 24-27, իւրաքանչիւր գրքի մէջ հաստատ թիւ մը։ – Նիհիթ՝ թուղթ։ – ԿԱՀՄ՝ կաշեպատ տախտակէ։ – ՀԱՄԴԱՄՄԱՀ՝ մաքուր։ դժբաքտաքար մէջերը (մանաւանդ էջ 200-ի կողմերը) խոնաւութենէ մնասուած. տեղ տեղ սեւցած ու փտելով ջնաջած։ – ԴԱՍԱՐԻ ԹՈՒՂՔ էջ 1ա–2բ, 4բ, 151բ, 365ա–367բ, 426բ, 431ա–432բ, 481բ, 495ա–բ, 496բ, 503ա, 513բ–514ա, 526բ–527բ եւ 533ա–535բ. ասոնցմէ ոմանք իրը պահպանակ են, միւսները յետոյ գրուելու համար թողուած։ – ԼՈՒՍԱՆՑԱՒԶԱՐԴ՝ նոր չհան։ Սկզբնատառերը պարզ երակաձգիր։ – ԳՐԻՉ Գեւորգ վարդապետ. տէր գրիչը. տեղ նախավկայի վանքը. Թուական Ռ-ՃԾ-Զ = 1667, Ռ-ՃՒԱ = 1672։

Շնորհագիրս կը պարունակէ. 1. Յանկ Հայելեաց վարուց. էջ 3ա—4ա։ 2. Հայելի վարուց (առանց վերնագրի) էջ 5ա – 150ա, բոլորը 71 գլուխ։ 3. Ընտիկ մի երեսայր Լեռնէարն ի վանասիս իւր եւ օձ մի տառնեալ էր... էջ 150բ—151ա։ 4. Վարք Տարսեղ. սկսած է տա վերնագրով "Խրատք գեղեցկայատկութեք այր եւ երանելի Հարցն մերոց...", էջ 152ա – 342բ, ընդ ամենը 21 գլուխ։ 5. Նահատակութիւն քարտղէց. էջ 343ա—364բ։ 6. Խրատք առ ակեւտր բանիւ. արտաքին վարդապետաց եկեղեցւոյ՝ վասն զանազան գործոց հոգեշահ եւ սիրատածնիք ամենայն հատուածոցերոց։ (Ընտիկագիրքը՝ ի-ծուով 132 առակներ). էջ 368ա—426ա։ — 7. Ընդհանուր ցանկ առակաց. էջ 427ա – 429բ։ 8. Ճիւշտակարգութիւնք եւ ածգաբանականք Տամատօտաւքար իրը սահմանօրէն տրտագրեալք եւ հաւատաքննալք աշխատասիրութեամբ լեհացի Վահփանեան բանասիրի էջ 433ա—526ա։ 10. Ամենայն պատճառաւ նահատին յատեղ սիեղ յիւր պատճառելին... էջ 528ա – 532բ (վերջը կիսատ)։

ՑԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ. էջ 180ա. Զպահարան մեզզ գառածեալս ժամեմ յիչել յայլմէս։

Էջ 198ա. Եւս առաւել Զպահարս պնաւսամբ եւ եւթէ բանի տպատաւորս։

Էջ 210ա. Պահս իմեմ անձին ամենայնէզ պահարս տպիկար բանի տպատաւորի, որ ոչ եմ արժան յայսմ կարգի. այլ յատաւոյ տէրնէն ըստեաց ձեմի. որ բարեգործ տէր ամէնտնի։

Էջ 364բ. Ե այս պատճառս իրրաս Նեղցուի վարդապետի. բան յատակոյ վերջագտուս է հանդիպի. ուստի ատաւոյ քան վայելչինն է պահարսի. գալ քան անուան եւ եթէ անհոգի բանասիրի. գրեցաւ ձ.Ճծ.գ Թվին։

Էջ 431բ (նոր գրչէ)· յահանիկս վարդապետս շամխոցի աւետեան. վանահայր Նր աւետիս նահապետի. այն Թարգման առացաց վարդապետական խաղ պարտաւնայի է ասէր Ներսէս ձգնի կաթնկիսեան. 1848. ամի ան օգաստի 23ին. միաբանք ոչխ աւետիս գանիել. գաւթրիել եւ միւսիկ վարդապետք։

Գ-Լ-ասար յիւրովհրան (էջ 480ա—480բ)։ Ընդհանիս եւ պարտմանիեանց ան միրոյ յիի քրիս. սեիրդն պատրաստ գրոյս հարանց վարուց. եւ աւաւրաւեն արտաքս ջոյս գիրքս եւ չգնացաս վարդապետս զար ձեռամբ իմով գրեցի եւ գրտս գրել աւաւ ալլոց. ի թվին հայոց ա.Ճ.իւս. ի Նր աւետաս Նահապետիս. աւաքնորգութիւնք ան միքայելի ձեծաքան վարդապետի։ ի հայրապետաւթիւնէ Նր էլպիսծոս յահրոյ սրբազան կաթողիկոսի։ ի Թաղաս-պատիի սպրիկ ոչ անաւանի ղպղպատ. շատ աւելիսեան վերջաբերին։ Ուրդ՝ եւ գպահարս եւսիի վարդապետս տպալեաի գձեզ հարք իմ եւ եղբարդք. տրք հանդիպիք ի ամս կարգալով կամ օրինակելով յիշեսիքք տպօթս ձեր գՀոգեւոր հոյրն իմ գմիքայել վարդապետն գի եւ. գաւք յիշեալ լիիքք ի քէ ոչ միոյ որ է օրհնեալ։ տրգ յիշեցէք միաբանք Նր աւետիս. գյոհան եւ գմոտրիրոս վարդապետքն. Նաս. եւ գերգաստնեալ քահանայքն տէր Թորոսն, եւ գպէր միքայէլն. եւ գպէր գրիգորն. տէր մովսէսն, տէր մարտիրոսն. եւ գպէր աւետիսն. տէր դաւթն. Համաչունչ եղբարքս իմ. մեզ յիչելոցս. եւ ձեզ յիշողացդ. աւհհաստրակ ոգորմեցի քն ձեծն մեր։ Ամ. եւ գմարմնաւ որ ծնօղսն իմ գպապասաւորն. եւ գմարմանն. Նաց. եւ գերգաստիքն իմ ետնասաւրն եւ գբարեաիս, եւ ամէ տարեան մերձաւորսն իմ աղաչեմ զձեզ յիչել միով տէր ողորմեալիս. զի եւ գաւք յիշեալ լիիքք ի քէ ոչ միոյ։ Ողորմի կենդանի եմ ի վէր երկրի. վայելաւմն իմ է. երբ որ մեռանիմ յիշատակ նահապետիկին է ուր եւ իրեւ ասյ մի ոք յիշեսցէ գայլ իւրն պահել այլ առաթեալ գերգ է վանքն նահապետիկին։

Սպի յիշատակարանէն կ'երեւի որ վարդ հարանց, նահապետիկ եւ Նրսաքոր պետրոսի գրչէն են. Հայելի վարուց Թէոս. նպի գրչէն կը Թուի, բայց գաւթ վարդ հարանցի մաս կարծուելով՝ յիշատակել աւելորդ համարուած ըլլայ. իսկ լեհացին կարելի է վերջէն աւելցուած է։

8.

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

(1658-էն առաջ.)

Թուղթ 190, առանց հաշուելու սկիզբէն եւ վերջէն երկուքներեք մագաղաթեայ պահպանակները՝ միացրող երկաթգիրը աւտուարանի մէջ։ – Մծծոնիթիւն՝ 18×13,5×4,8 սմ.։ – Գրոնիթիւն՝ միասիւն եւ բաւական կանոնաւոր. տոտուսխաղները ըստ բաւականին. ինչ. գոյժ կիս. գուք էջ 76բ. առաքեաց էջ 81բ. օտիցն — ոտիցն էջ 81բ. արքայութեան էջ 55բ. գահանայական էջ 82բ։ – Գիր՝ բոլորգիր Թամազ սեւ. վերնագրերը կարմիր, սկզբնատառերն ու սկզբնատառ

digitised by A.R.A.R.@

ռերը կարմիր, կապոյտ կամ աղիւսագոյն: Ծող 19. — ՆՒՒԹ՝ քամբակեայ թուղթ. — ԿԱՋՈՒՏ կաշեպատ տասն տախտակէ: — ՀԱՆԴԱՄԱՆԴ լաւ: — ԴԱՐԱՆՈՑ ԹՈՒՂԹ չկայ: — ԼՈՒՍԱՆԾԱԶԱՐԴ, խրան եւ զարդագիր նեղսուր քիչ եւ միշակ գործ: — ԳՐՈՀ Ծուկամնէս քառանաս տող անծանօթ. թուական ՌՃԸ — 1658 թուէն քաւականն առաջ:

ԾՆՈՂԱԾՈՒԹԻՒՆ է. 1. Ցաւ գամա միչդեռ ի ընդեղեն ազգ սկսիմ. (ժամանակագրական տեղեկութիւններ). էջ 1ա: 2. Արդ զառաջնեղոց ժամանակաց եւ զեղեալսն իրացն որ ի նոյ. ի հրաբուն մասեանցն գտանելով... (գուշակութիւն Հայոց. գերհաւատներ). Ա.յլգրեցաց եւ նեռին ապագայ գործոց մէջ). էջ 2ա—16բ: 3. Մեկնութիւն տէրունական աղօթիցն... Հայր մեր որ յերկինս ես... էջ 16բ—31բ: 4. Սարգսի վարդապետի ասացեալ յորդ. Մեծ են հաւատոց, եղբայրք, մեծ եւ ահաւասիկ. էջ 31բ—38ա: 5. Նոյնի Սարգսի վարդապետի ասացեալ. իսկ զնեզոյս մարդոյ ոչ ոք կարէ հնազանդ(գ)ել. էջ 38բ—42ա: 6. Նոյնի Սարգսի վարդապետի ասացեալ. Բարկացոյն ոչ ճանաչէ զած. էջ 42բ—44բ: 7. Նոյնի Սարգսի վարդապետի ասացեալ յորդոր. լուսն միւս զնէնչ ասէր առ մեղուցեալ. էջ 44բ—47բ: 8. Սբ հօրն Նեղոսի յայտգած ը. խորհրդոց. առաջս չինս զո օրովհետեւ թեան. որ մայր է ամ միջոց. Սկիզբն պաղայթերութեան ծագիկ է. էջ 47բ—50ա: 9. Վասն պատճառութեան Սբ հօրն Նեղոսի. Զգաստութիւն ծնանի զժամկասլութիւն. էջ 50ա—53ա: 10. Նոյնի սբ հօ(ր)ն Նեղոսի վասն աբծամբութեան. Աբծամբութիւն է սրմասն սմ չարեաց. էջ 53բ - 55ա: 11. Խրատք Հոգեշահք զոն զղման արտասուց ասացեալ անանիայի սբ եւ բնաբնակ վերպատ... Ոմ ածասէր տիրելի եղբայր. էջ 55ա—70բ: 12. Գրիգորի եռամեծի քաջ հռետորի աշակերտ յոհաննու. քառող վս սրբոյն գրիգորի լուսաւորչին... Ա.ռաքեալն հնբհանասաց եւ. քարոզն աշխարհի էջ 70բ—85ա: 13. Նոյնի բդ. գրիգորի. քրդ. գմ. Հարցանելի է քէ վասն էր կոչի լուսաւորիչ եւ. գիա(նելի է քէ լ)ուսաւորիչ կոչի գրիգորիոս վս քազում պատճառի. էջ 85բ—94ա: 14. Նոյնի գրիգորի եռամեծի եւ. քաջ հռետորի... Քարող վս աղօթից ի բանն Ղուկասա. յամ ժամ պարտ է յաղօթս կալ. էջ 94բ—105ա: 15. Գ.ետրգոյ բանի ի սիրող ի քարող. ի բանն որ ասէ առէտրարանն. Ա.ղբէ՚ն կացէք եւ. յամ ժամ՚.., էջ 105բ—114ա: 16. Վս սիրո պատուիրանացն այ. լուսաւոյ զքանն կենդաց. էջ 114բ—117ա: 17. Փառք այ ծածկեն զգասս, փառք ի բաւականութիւն պատ—ին գՀրամանս (վս առակի Սողոմոնի). էջ 117ա—120ա: 18. Վասն աղօթից որ առնեն. Ցամենայն ժամ աւրհնել զած եւ յաղօթս յիշել արժ է. էջ 120ա—124բ: 19. Վասն միաոութեան քրիստոնէից խրատք. վասնորոյ պարտ է մեզ համեմատել աւրինակաս. էջ 125ա—127բ: 20. Խրատք վասն ապաշխարութեան. Եւ արդ հկայք սմ՝ հաւատացեալք այ եւ բարեգործեալք... էջ 127բ—130բ: 21. Պատմութիւն Ծովսապատ քաղաքարին եւ քարոյամոյ. Ճգնեալ արին (Համառօտ խմբագր.) էջ 131ա—176բ: 22. Ն-

ղաւթիք ոք վիպին բնենիկ ասացեալ վս զղմանն արտասուց եւ արդ որ իմ յս գս. էջ 176բ—181ա: 23. Նորին ոք վիպի ասացեալ ազգք. Ցբ ած իմ յս գս. եւ այժմ ամենեքեան եմ. էջ 181ա—184ա: 24. Ցոհաննու քաջանայի ասացեալ ազգ. Ընդէ՚ն իմ տատասպեալ եւ գերեալ ի սատանայէ. էջ 184ա—188ա: 25. Ընտուեր լոյս եւ գոյացուցիչ բնութեան լուսոյ. միածին որդի այ յս գս հօր քամ՝ արարչագիր. էջ 188ա—190ա: 26. Ցմի մեր յս գս յայեժամ գայ ի գալիքնա ատ. յովանէս ի մկրտել (գլխացոյցի եւն կախարդական գիր). էջ 190ա—բ:

ՑԻԾԱՑԱԿՆԳՐՈՒԹԻՒՆ. էջ 1բ (օտար գրչէ). Ես ատեպե(ա)ր եւ թագաւոր. Նուստատ գրել մինոս ոյբար. գնեզ ազատիմ ազեբարար. եւ պազատիմ ատժարաբար. յիչել ազատի գնեզ խա. սա. սմ պարկեցի խնամեզ Հայր. գնեզն ընկալեր նա հաշտաբարս. եւ մեզ գծայ անխոտաբար. ի ձեզ եւ. մեզ ար հատաբար. գէն փառք որ զայս մեզ ատաբ. Թե գմեզգբ ազղէ լնել քեզ (Ճար).

Ա՚նգ (օտար գրչէ). 1865. Եւ գիս գվանահայրս նր նախակիպի վանից գամբայ գմեսրովբ վերպատ սմատանց յիչել ազաչեմ:

Էջ 31ա—բ (բաւն գրչէն). Ուռայ եւ ինձ քո Քրոպուլ խոց պաբատազանաց. եւ. Քեզ ինձ գղպարտս իմ գայծ անեծ ինս եւ. ազբոնեայ բազմամանագ ոգոյս ավանիս մեղաւոր գրչի եւ. կորպացոզոզդ եւ. լսողաց ասոյ ամէն. եւ. կորպացոզոզ եւ. լսողոզդ հաճաբ ամէն ընդ Նմին յիչելոյք գՀամայ քՀայս եւ. գծնողսքս մեր ի Քրպուլեցին մեզաց եւ. յիչելոզդ եւ. յիչելոցս ազբոչի քո ծած մեր ամէն:

Էջ 37բ—38ա. գմեղաւոր գանաբժան գրիչս գավանիս անաւսմբ գնայն քՀայս ի նբ յայրնա ձեր. միավ ամ ազբոմիս: յիչման արժանի ազէք:

Էջ 42ա. Ցիչես գմեղաւոր գծազս միավ ամ ազբոմիս եւ. յիչոզդք եւ. յիչելոցդ ազբոչի քո ոբդին ամ յաւասգն ահէզ ասանի ասէն:

Էջ 65բ—65ա (օտար գրչէ, ծատագիր, ատարին լուսանցքներէն) Ցիչեցեք ի քո եւ. ծած ազբոչի ասացէք. ասացողի գբքոս. քաղեզպատրան ասանատրէ մկրտչին, եւ. ծնողացն ծեծատաբին, եւ. կուլտնին եւ. ատասքին, եւ. եզբարցն կիբակասին, գազարին ատ.քեսրին, մեսրոպոսին, յաննային ատ.կասին: եւ. գազարցացն մեսրոպոսին, ֆոստլին, հռոմասին, ատղասին, եւ. ատյհասասին, եւ. կ.ատ.ոյին եւ. ազգատցն Նզին ղազարին. սրմ. ամէն, ատ.կասին, ծեծատասրին գրիգորին, խաչատասրին, ազբահամին, ատհակին յովսեփին յատ.ոսքենեն ելելոյքին: եւ. գատրոյց Նզին վարդավառեանին, կանանչին, անանին, եզիսին, Քրին, Քատ.ովանգին նատ.ոզորին շատ.ասին եւ. զմրատ.քին եւ. ատատ.ոյն եւ. գազկանին, եւ. ամ ազգատ.կանաց Նզին ամէն. ապ. եւ. ֆպհատ.ոսս յիչոզոցս քանի գրսգես, եւ. ծնողաց իմոց, ոչ. յիչէք յիչոզ լինիք յատ.ոզոյսն ես, ամէն: Հայր մեր ար: գզնգատ ի Քրէն ատ.ծ. ի յհոզոմեմէ:

Էջ 70բ. Ով ածասէր ա.ոբնազ ընկալատ.ոզ գատկատ. աչխատատ.քին իմ եւ. յիչման արժանի ազէք զիս ատարժանս եւ. գծնողս իմ եւ. զամ ազբոնեն մերձատ.որ մեր եւ. ար տատ.ոզն է ատ.ատ ազբոմատ.քէ ատզէ

digitised by A.R.A.R.@

ձեզ եւ ձեզ հաւասար ղեւր երկնից վարձատրէին եւ ոչ տեսան առնել արժանի ամեն։

Էջ 81ա. եւ գծագիս մեզաց Թագուհի հայցեցէք։

Էջ 85ա. Ով ետծաւեր ընծերցուզք. մեզաց Թագուհի խնդրեցէք անարատ գրչիս անօգտի միայն յհին։

Էջ 105ա. Քն ետծ կատարէ զինդուածս զօրհնակիս բանիսդին. եւ զանարժան գծագիս անօգտ միայն քհին յավանէսի ոչ այժմ աւիշնամ ասէ։ եւ հայրապատ եղբօր իմոյ Թումայ քհին. եւ ծնողաց մերոց. ազօրհի քն ետծ։ ոչ հանիցէք զիս անկեղծիկ ակն երգոցս ոչ պղծածապատանեաց զկուզացոզս եւ զլուռնեն։ Ցարժամ ընթեռնուզք յիշման արժանի առնէք եւ ազաչանաց Թագուհի խնդրեցէք միով ակն ազօրհնեալ։ եւ ձեզ եւ մեզ ազօրհի քն եւ տեսլեան իւր արժանի առնէ. ամէն ի ամէն։

9.

ՀԱԻԱՔԱԾՈՅ ՓԻԼԻՍՓՈՓԱՅԱԿԱՆ ԳՐՈՑ

ԾԽ—ԾՋ ԴԱՐ։

ԹՈՒՂԹՔ 409, առանց հաշուելու սկիզբէն եւ վերջէն երկերկու թերթ մագաղաթ՝ երկաթագիր աւետարանի մասցորդ։ — ՄԵԾՕՐԻՒՆ 16×12,5×6 սմ.։ — ԿՈՂՔԻՒՆ՝ մաշուր, կանոնաւոր, միասիսն։ — ԳԻՐ ընդորզիր, համաձուագրութիւնք քաւմաթիւ. թանաք սեւ. վերնագրեր, սկզբնատողեր են կարմիր. Տող 23 —25։ — ՆԻՒԹ՝ թուղթ։ — ԿԱՆԶՄ՝ կաշեպատ տախտակէ։ — ՀԱՒԱԿՄԱՆՔ՝ շատ մաշուր։ — ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹ՝ էջ 1ա—ՃԱ, 240բ, 247բ, 266ա—269բ, 272բ, 402բ—409բ։ — ԽՈՐԱՆՔ, լուսանցազարդք սակաւաթիւ, բայց շատ նուրբ եւ զեղեցիկ։ — ԳԻՒՂ՝ Մանուէլ. տեղ եւ տէր անծանօթ. թուական ԾԴ—ՑՋ դար։

Ձեռագիրս կը պարունակէ քաւմաթիւ խմասատարիական գրուածիններ, որոնք են. 1. Ցանկ. Ա.յս ինչ է ի բանս պորփիւրի. էջ 3բ — 7ա։ 2. Նոյնին Գրիգորի աշակերտի Համառատ տեսութիւն ի գիրս Պորփիւրի. էջ 7ա — 20բ։ 3. Նորին Գրիգորի լուծմունք Համառատ ի տեսութիւնն Դաւթի. էջ 20բ—63ա։ 4. Դաւթի փիլիսոփայի Առաջք Ե. էջ 63ա—66ա։ 5. Նորին վասն բաժանմանն. էջ 66ա—67ա։ 6. Ա.յս ինչ է ի գիրս աստրոգութեանցն (Արիստոտէլի Աստրոգութեանց գլուխներու ցանկին ու. ամփոփումն է)։ էջ 67ա—69ա։ 7. Նոյնմանին Ցովհաննու Հայոց փիլիսոփայի եւ վարդապետի Հաւաքածուն Համառատ վերլուծութեանն Աստրոգութեանց Արիստոտէլի, աշխատասիրեալ ի Գրիգորէ աշակերտէ. էջ 69ա—145ա։ 8. Ա.յս ինչ է ի լուծմունս Պերիթարմինիա գրոցն (ցանկ եւ ամփոփում՝). էջ 145ա—146բ։ 9. Նորին Ցովհաննու Որոտնեցոյ Համառատ լուծմունք պերիթարմինիա գրոցն Հաւաքեալ ի Գրիգորէ աշակերտէ. էջ 147ա —228ա։ 10. Ա.յս ինչ է ի լուծմունս առաքինութեանց (ցանկ) էջ 228ա—բ։ 11. Նորին Գրիգորի աշակերտի Ցովհաննու մեծի Համառատ լուծումն Առաքինութեանցն Արիստոտէլի. էջ 228բ — 236բ։ 12. Ցաշխարհացոյն լուծմունք. էջ 236բ—240ա։ 13. Արիստոտէլի խմասատիրեան ծառք. էջ 241ա —247ա։ 14. Անուանմանէ այ. Գիրք ի վերայ բնութեան հանդանական եւ մնանականայ. քահանայի ուսումն աշխատասէր ի շահան, էջ 248ա—258բ։ 15. Նկարք եւ նշան չարագրի որ ատգտէ լեզուի. էջ 258բ—259ա։ 16. Ռուսայիցայ խմասանոյ քաղուածոյ յարգագոտ կազմութեան մարդոյ. էջ 259ա—260ա։ 17. Գալիլեանոսի. արարած զգլուխն... վասն աչացդ, ականջից, քթին եւն. էջ 260ա—265ա։ 18. Պատմառ գրոցն Սահմանաց. էջ 270ա—բ։ 19. Վանական վրդպի Հրց. Դաւիթի ի յաթէնս ոսկ չոգաւ. էջ 270բ—271բ։ 20. Ա.յլ պատմառ. Սահմանաց գրոց. Մեծն Դաւիթ եւ եղեակ կողբացի չոգան. էջ 271բ—272ա։ 21. Պատմառ Սահմանաց գրոց. Ըն պատասխ՝ եւ անպարագրելի գոլով. էջ 273ա—277բ։ 22. Լուծմունք սահմանոյ գրոց. էջ 277բ—296ա։ 23. Մեկնութիւն բանից Դաւթի փիլիսոփայի որ ի կատարումն Նորին ասած որ վասն Սահմանաց խմասատութեան, ասացեալ ան ներքեւի կաթողիկոսի Հայոց, ի խնդրոյ ուսումն ասելփանոսի անուն սիրոյդ խմասատութեան. յայլ օրինակէ գրեցաւ. Ցետոյն ներքեւի կայ տեղոյ մեկնութիւն արարեալ Ամենայն չար տանջելոյն. Ջհնգիր Հոգեւորական... էջ 206ա—304ա։ 24. Ի վատրամա վարդապետէ լուծումն պորփիւրի էջ 304ա —317ա։ 25. Լուծմունք պորփիւրի մեկնչին. էջ 317ա—341բ։ 26. Պատմառ ատորոգատ. եւ Ստոքոգատիկեան Արիստոտէլի լուծմունք. էջ 341բ —370ա։ 27. Լուծմունք պերիաստէլի վասն աշխարհացոյց գրոց. էջ 385բ—397ա։ 29. Համառատ վերլուծութիւն պորփիւրի գժատարալուծիցն ի յերկասիրութեան Մեծ հնութերին Հայոց Ցովհաննու որոտնեցւոյ. էջ 397բ 401բ։

ՑԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ. Էջ 2ա. Ես անպատճառս ոչ սկայ. իմ ոչ ետծ գուն կատարեալ եւ զգործս ձեռաց մերոց աշխոլեալ եւ լիր ուսգնական ոսկրիս։

(Էջ 227բ—228ա, կայ Գրիգորի յիշատակարանը պրբ = 1388 Թուականն, զոր հետեւեալ խնդրելը է արտագրել, բայց արտագրիչը գժգոհատաբար բան մ'ասել չուզած չէ իր կողմէ։)

Էջ 266ա. Ջատատանեալս ի ծփանս աշխարհաձոսի ալեաց զմանուէլ փծուն գրչիս ապաչեմ յիշել ի սէր. զի Թերեւս վերբերիլ եղէց յայսմ անբաւութեանց խորոյս ի խաղաղ նաւահանգիստն. ի քն չէ ի սէր մերոյ ոչ է ետկ յատաս ասէն։

Էջ 265բ (այլ գրչէ). փոաք պատիս համաքոյ եւ միանական ետծութեն հոր եւ որգոյ եւ հոգոյն Ա.ր.յ. այժմ եւ առ յաւիտեան եւ անդրատ միշտ յաւիտեանս. ամէն։ Ուրդ ես տրատ ետի ղ ազատ գիրգատ Թարվիզեցի եւն քաղաքին քաղելոնի պարսից երկրին, եւ ապգատատանդ նահանգին, ատասպ գերեկս, իսմիք ընչիւք եւ գոյիւք առ ի բատանս անձին իմոյ, զորգան եւ ի մարմին։

Գիւտատր յիշատակութեան (ժպիրկ ձեռք մի կարատ հանած է ոտի պատատական ձեռագրէս գլխատւոր յիշատակարանը, որմէ կը ծնան միայն հետեւեալ տողերը՝ էջ 402ա) ... զիս առատկ Թուղթի, եթէ կամիցիք անդ գրուիլիք զձերն, եւ զմեր Թղթիցիք զի տատ կացցէ գրեալ. եւ ի պատատողացս յիշեցնալ լիցուք ի ձեռ. եւ ձերգ յիշատակ գրեսցի ի գպրատիրն կենդաց. եւ յիշեսցեալ լինիք յողորմածիրէն քրիստոսէ. ամէն։

digitised by A.R.A.R.@

10.

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

(1616=1751.)

ԹՈՒՂԹ 221։ – ՄԾԹՈՒԹԻՒՆ 14,5×10,5×3 սմ.։ բայց հնասվս ծեռագրիս հատուածիվնը պիտի լինէր 6 սմ. ամբան թերթեր հանուած են, որ հիմա նախորդին վրայ է միայն մնացեր։ — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ մեսաբուն։ – ԳԻՐ ՆՈՐ. միայն էվ 177–182 քոլորգրով. թանաք սեւ, վերնագրերն ու սկզբնատառերը կարմիր՝ տող 20, 22, 25։ – ՆԻՒԹ՝ թուղթ։ – ԿԱԶՄ՝ կաշեպատ տախտակէ։ – ՀԱՆԳԱՄԱՆԱՔ սկիզբներըը բաւական լաւ. մէջերէն գրեթէ վէրջ հանուած. վերջերը բաւական աղտոտ։ ԴԱՏԱՐԱՆ ԹՈՒՂԹ սկիզբէն ետկու թերթ եւ էվ 186 ա, 190 բ։ – ԼՐԻՒՄԱՆ ՅԱՋԱՐԱՆ ետն չկան։ – ԳՐԻՉ զանազան անձեր, բայց մեծ մասին դաղրեէլ։ – Թուականն անճանաչ. բայց էվ 1ա յիշուած ՌՄ, էվ 176 բ, յիշուած ՌՄԾԳ թուականներէն կրնանք հետեւցնել թէ ծեռագիրս աւելի հին է քան 1751 թիւը, նաեւ էվ 146 բ գնագրին մէվ կը պատմուի թէ հայոց Ռոդն թուին դրուագաւ Ազարիայի թուականը. ուստի եւ 1616 թուէն ալ յետոյ գրուած պիտի ըլլայ։ — Տեղ եւ տէր անճանաչ է։

Ձեռագիրս՝ որ քանի մը ձեռագիրներ սրբդիւնքն է, կը պարունակէ. 1. Նոքին քաղուած է բանէն որ ասէ. Կրակ յետ մահու հատաստուած է. Սովորութիւն է մարդկան յորժամ մեռանիցի յոյլ տեղս... էվ 3ա—10բ (Քրիստոսի յարչարանաց կասկած է)։ 2. Քաղուած է բանն՝ ազգմանէ որ ասէ թէ որդորիմ աղքատին փոխ ապ յայ. Զաղորմութիւն աղքատին փոխ ապ անուանէ... էվ 10բ—14բ։ 3. Ցն Ներսէսի Հայոց կիճակի ասացեալ ցՀանեալուկս ի սբ գրոցս (ընդ ամէնը 166 Հանելուկ)։ էվ 15ա—25ա։ 4. Համառատ գումարումն եւ լուծումն բանից յամարտնէէ գրոց ումանից է յհինից (= յհերեմիայ) մեղեցւոյ (Ս. Գրքի բոլոր դերբերն Հանուած բառերը՝ գլուխներուս Համեմատ չարտուած) էվ 25բ—138ա։ 5. Իբր շարունակութիւն նախորդին՝ Մեկնութիւն անուանից յերբեմնոց լեզուէ ի հայ բառերս. էվ 138ա—144բ։ 6. Թէ չուտ կաթիլ չափեւս. էվ 144բ. (ասկէ յետոյ բազմութիւ թերթեր կարուած Հանուած են. Հաշուով կարուածին 37 թուղթ, որովՀետեւ կը ծնան երեք ցոյգ կազմի թէվ եւ իւրաքանչիւրը թերթ բաղկացած է 12 թղթէ. վերջին թերթին 12որ թուղթն ալ միասին կարուած է)։ 7. Ցօմարաթիւսութիւն. էվ 145ա—148բ։ 8. Ծարգարամութիւն. Ասոր գլուխներն են առաջաբանէ... էվ 148բ—162բ (ասկէ յետոյ Հանուած են առաջինէն շատ թերթեր, որոնց թուդած պարապատիւնը 1,5 սմ. է)։ 9. Այս կարուած մնացէն միացած է թերթի մը միայն՝ որ թուած Համարկի օրինակ. էվ 163ա—բ։ — 10. Ցօմարական աղիւսակներ՝ որոնց մէվ կը ցուցուի թէ "Մէկ մնան քանի՞ ակներէարրէ է, մէկ մնա ապեգային քանի՞ մը կանգնան ընթանայ" եւն. էվ 164ա—176բ։ 11. Ցօմարաթիւսութիւն. էվ 177ա—187բ։ 12. Հաբցմանէն բաղդի եւ պատասխանիք Գրիգորեան (սկիզբէն երկու թուղթ կորսուած). էվ 188ա—189բ։ 13. Ազիզնաւորն ունի ղ սրունքն էվ 190ա (չորսնալ կորսուած թերթեր՝ 1 սմ. Հատուածներս)։ 14. Պիտակ գրուածք մը, որուն սկիզբն է. "...զի է եւ է ՄԿի մեռ կարօտին զկերէն յիրեսաս. զի ժ տարօրոգնէն քանակ է եւ ոչ ինչ ունելով ընդ ՄԿ, որով կարող գոյ շարամերձել..." կը խօսի երաժշտութեան, երկրաչափութեան, կրկնակի, զատկի, թուի եւ Թուականի վրայ եւն. Թուի Ցօմարգա Տարեմուտէն մնա մը. էվ 191ա—212բ։ 15. Սկիզբէն պատռած Հատուած մը, ուր կը ցուցուի Դատերի որ ժամանակ որ տարեմուտ երգեց. "է ժամանակին որում վախճանեալ էր գօրէն աբեւտրդմայ որդոյ Իւրոյ..." էվ 213ա—221բ։

ԾԻՇԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆՔ։ Էվ 1ա. Թվին ամ... ատեաւէրն առ ուծն է. Է երեսին գ. գիր... վ. վերագիրն է, գեկտեմբեր է. ծնունդ լուսնի ԻՀրեի գժ լուսնին։

Էվ 1ա. Ես եմ որպէս ծառայ կան արքասել եմ մեզոք զան...

Էվ 1բ. վերայդիր է. գիր սարսղ վ. է երբեակ ղ. (երկեքս)։

Էվ 1բ. Ես սարգիս վարդապետ.

Էվ 145բ. Եւ գգծոզս գՊարրէնէն յիշեալ է ապ գիով Հայր մեզալիս։ Եւ գասք յիշեալ լիվնք է քէ ես։

Էվ 176բ. է Թվին ամծգ-ին երեցաս այս կիրս թերթի ժամանակն էր։

Ասոնց մէջ ատալին գրչէն է միայն էվ 145բ գրուածը։

(Շարունակելի.) Հ. Ց. ԱՄՈՒՐԵԱՆ

ՔՑԼ ՖՐ ՔՑԼ

ԾԱՂԿԻՓՈՒՆՋ

1. Կաղանդը Հայոց մէջ. – 2. Félix Ziem. – 3. Տոկիոյէ Տիտիս:

1. Կոչնակը Հայոց մէջ։ Ըստ ինքեան ըսուած է՝ պատկերի մ՝ իբր մեկնութիւն։ Քրիստոսի "Ծնունդս դը Հայոց մէջ"։ Սակայն այս տեսարանն ընտրուած ըլլալու է՝ Համաձայնելու Համար միւս ազգայ բաժիններու Հետ։ Վասն զի գաղղիական ամսագիրներ մը գեղեցիկ մանր գրութիւններով գազափար ունեցած է ներկայացնել թէ Ծնունդին ինչպէս կը ծանրանայ բուն գրութեանց վրայ, որոնք բոլ ատոր՝ ծանօթացած են Նաեւ Հայ ընթերցողաց։ (Տմմս. "Ինչպէս կը ասենն Ծնունդը աշխարհի մէկ ծայրէն միւսը"՝ "Սուրճանգամ" 1905. Թ. 2078. Նաեւ տպագր.) Եթէ Հոս կ'անդրադառնանք ասոր՝ պարզապէս պատկերի մը Համար է։ Իւրաքանչիւր ազգէ բաժինն՝ կը ցուած է նախադասական պատկեր մը։ Հայոց մասին գրուածք մը չկայ միւս. Ներսն չորքին մէջ. բայց ասոր փոխարէն պատկերներու շարքը կը փակէ Հատ մ'ալ, որ՝ ինչպէս ըսինք, կը ներկայացնէ "Ծնունդը Հայոց մէջ"։ Իբրեւ Հիմնական առարկայութիւն է Ագամեան։ Ամբողջը առանձրագիծ մէջ է, բայց գաղափարը գրաւիչ։ Ագանեասագէսն ազգած է, ինչպէս արգէն կը բացատրուի, ներկայացնել Հայկական այն